

МІЖНАРОДНА ЕКОНОМІКА І ЗМІНИ ГЕОЕКОНОМІЧНОГО ПРОСТОРУ

УДК 339.972

СУТНІСТЬ ТА ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ЗОВНІШНЬОГО ДЕРЖАВНОГО БОРГУ

Панченко В.В.

E-mail: netaparteidy@mail.ru

Київський національний торговельно-економічного університету

Основною метою роботи є надання розширеного визначення зовнішнього державного боргу, яке найбільш повно розкриває сутність даного поняття. Досліджено еволюцію поглядів вчених-економістів щодо сутності зовнішнього державного боргу. Графічно представлено місце зовнішнього державного боргу в системі заборгованості країни. Зовнішній державний борг є одним з найсуттєвіших інструментів впливу іноземних держав не лише на фінансову систему країни-позичальника, а й на її економічну систему взагалі, що безпосередньо загрожує економічній безпеці держави. В першу чергу даний вплив здійснюється шляхом встановлення обов'язкових до виконання умов отримання зовнішніх запозичень. Не менш важливе значення має величина та умови повернення зовнішнього державного боргу. Визначено, що основними внутрішніми чинниками формування зовнішнього державного боргу є дефіцит державного бюджету, необхідність емісії національної валюти, нестача іноземної валюти для проведення розрахунків та регулювання валютного курсу; зовнішнім чинником є політика іноземних держав та міжнародних фінансових організацій по нав'язування зовнішніх запозичень.

Ключові слова: державний борг, зовнішній державний борг, чинники формування зовнішнього державного боргу, борговий тягар, економічна безпека, Міжнародний валютний фонд

UDC 339.972

THE ESSENCE AND FACTORS OF FORMATION OF THE EXTERNAL PUBLIC DEBT

Panchenko V.V.

E-mail: netaparteidy@mail.ru

Kyiv National University of Trade and Economics

The main goal of this paper is to provide extended definition of external public debt, which the most completely reveals the essence of this concept. The evolution of views of economists concerning the essence of external public debt is explored. The place of external public debt in the system of the country's debt is represented graphically. External public debt is one of the most important instruments of foreign influence not only on financial

system of borrowing country, but also on its economic system in general, which directly threatens the economic security of the country. First of all, this effect is done by setting binding conditions for obtaining foreign loans. Equally important is the size and terms of repayment of external public debt. It was determined that the main internal factors forming the external public debt are the government budget deficit, the need to issue national currency, the lack of foreign exchange for settlement and adjustment of exchange rate; external factor is the policy of foreign countries and international financial institutions in imposing of foreign borrowing.

Keywords: public debt, external public debt, factors of forming foreign debt, debt burden, economic security, the International Monetary Fund

Актуальність проблеми пов'язана із стрімким зростанням величини зовнішнього державного боргу України та, відповідно, із загостренням проблеми його обслуговування, що загрожує економічній, а в наслідок цього, і національній безпеці країни. Нагальними питаннями є пошук додаткових джерел покриття витрат на обслуговування зовнішнього державного боргу та зменшення боргового тягаря. Зростання платежів по сплаті відсотків та основного тіла боргу призводить до скорочення витрат на економічні та соціальні програми, що призводить до погіршення політичної та соціально-економічної ситуації у державі, стримує розвиток економіки, знижує можливості держави у підтримці та забезпеченні соціально незахищених верств населення, а також призводить до відтоку іноземної валюти з країни. Крім цього, на погіршення політичної та соціально-економічної ситуації впливає виконання обов'язкових вимог, висунутих кредиторами, для отримання зовнішньої позики. В наслідок цього, держава втрачає самостійність у формуванні та реалізації соціально-економічної політики і потрапляє в залежність від рішень своїх кредиторів.

Аналіз останніх наукових досліджень. Важливий внесок в дослідження проблеми державного боргу зробили такі зарубіжні вчені-економісти, як: Д. Рікардо, А. Сміт, Дж. Кейнс, А. Лаффер, М. Фрідман, Д. Юм та інші. Різні аспекти питання формування та регулювання зовнішнього державного боргу розкриті у роботах вітчизняних вчених, зокрема, у працях В.Д. Базилевича, О.Д. Василика, Т.П. Вахненко, В.М. Гейця, Г.В. Кучер, В.В. Лісовенка, К.В. Павлюк, В.М. Суторміної, В.О. Степаненко, Т.М. Циганкової, В.В. Юрчишина тощо. Дана проблематика також знайшла часткове відображення у захищених протягом останніх років дисертаціях на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук та доктора економічних наук, зокрема у наступних:

Крайчак Є.В. «Управління державним зовнішнім боргом України в умовах глобалізації», Карапетян О.М. «Зовнішній державний борг: механізм управління та боргова стратегія України», Вахненко Т.П. «Формування, економічна роль і регулювання зовнішнього боргу» та ін. Однак, недостатньо дослідженим залишилось питання впливу зовнішнього державного боргу на економічну безпеку країни, у зв'язку з чим потребує уточнення поняття зовнішнього державного боргу, а також узагальнення чинників його формування.

Мета роботи: уточнення поняття зовнішнього державного боргу та формулювання причин його виникнення та існування. Для досягнення поставленої мети були визначені наступні завдання: дослідити підходи щодо визначення поняття зовнішнього державного боргу, визначити місце зовнішнього державного боргу у сукупній заборгованості держави, визначити чинники формування зовнішнього державного боргу.

Викладення основного матеріалу дослідження. В економіці сучасної України зовнішній державний борг все більше стає соціально-політичною, а не лише економічною проблемою, і нерозривно пов'язаний з проблемою економічної безпеки. Одним із ключових факторів економічної безпеки та стабільності України виступає розв'язання питання управління та обслуговування зовнішнього державного боргу, оскільки надмірна його величина ставить Україну в залежність від політики кредиторів. Державні запозичення виступають одним із основних важелів впливу на економічні процеси всередині країни, як з точки зору наслідків кредитного фінансування, так і з точки зору поведінки суб'єктів економіки та економіки загалом.

Теорія державного боргу перш за все має справу з його економічними наслідками, щодо яких існує дві точки зору: перша – борг негативно впливає на економіку, друга – для економіки не має значення, чи займати кошти, чи підвищувати податки. Ці дві точки зору розділяють дві ідеї: про тягар боргу – зниження рівня життя населення, яке сплачує податки для обслуговування боргу, та про витіснення приватних позичальників з кредитного ринку – фіскальне витіснення.

Шотландський історик, філософ та економіст Девід Юм висловив своє незадоволення державними позиками наступним чином: «Міністру кортить вдатися до цього засобу, щоб не дуже обтяжувати народ податками. Тому будь-який уряд майже неминуче буде зловживати боргом. ... В результаті ... або нація знищить державний кредит, або державний кредит знищить націю» [1].

Юм був одним з перших англійських авторів, котрі звернули увагу на борг держави. Він не поділяв популярну на той час думку, ніби «публіка не біднішає через борги, оскільки це борги в основному самим собі, і вони приносять стільки ж майна одним, скільки забирають у інших», називав її «безпринципним» результатом «поверхневих порівнянь» [2].

На думку Адама Сміта, головний тягар боргу - це руйнування капіталу в момент виникнення боргу, тобто втрата ресурсів, що вилучаються державою з національного виробництва. Більш того, Сміт вважав, що відсотки за зовнішнім боргом є відрахування з національного багатства, оскільки вони йдуть за кордон, де проживають тримачі зовнішнього боргу. «Величезні борги, які зараз пригнічують, а в довгостроковому плані, можливо, зруйнують всі великі нації Європи, прогресують» [3], - казав Сміт своєму другу Юму.

Давид Рікардо поділяв антипатію Сміта до боргу і називав борг «одним з найжахливіших лих». Але, на його думку, «країну пригнічує зовсім не виплата відсотків по національному боргу. Тільки зберігаючи доходи і утримуючись від витрат, можна збільшити національний капітал. З ліквідацією боргу доходи не збільшилися б і витрати не скоротилися» [4]. Юм, Сміт і Рікардо мали однакову точку зору на наслідки позик: справжнє зло полягає не в самому борзі, а в руйнуванні капіталу.

З цим не погодився Томас Роберт Мальтус, який не вірив у саморегулювання рухомої пропозицією класичної економіки і боявся дефіциту попиту та бачив в борговому фінансуванні спосіб його збільшення. Мальтус писав, що ті, хто живуть на відсотки, «...забезпечують те ефективне споживання, яке дає виробництву необхідний стимул ...» [5]. Мальтус відводив боргу творчу роль.

Отже, англійські класики економічної теорії, крім Мальтуса, виступали за збалансований бюджет навіть під час рецесій та війн. Вони боялися великої держави, вважаючи її неефективним менеджером.

Якщо можна говорити про класичну теорію боргу, то вона сформувалася тільки в останні 20 років XIX ст. Її ми знаходимо в роботах Генрі Адамса, Чарльза Бастебла і П'єра Поля Леруа-Больє. Бастебл був настільки переконаний, що борг лягає тягарем на майбутні покоління, що не вважав потрібним детально зупинитися на цій гіпотезі: «У будь-якому випадку зовнішня позика – це негайне полегшення для платника податків, збалансоване майбутнім зобов'язанням» [6].

Найповніше і найретельніше дослідження боргу здійснив французький вчений Леруа-Больє, який вважав, що позики можуть бути нешкідливими, якщо відокремлений від рантиє капітал використовується для фінансування громадських робіт. Тільки так держава і може вберегти капітал від руйнування. Французький вчений уникнув двох головних помилок, не помічених іншими авторами. По-перше, він відокремив ефект виникнення боргу від ефекту витрат, профінансованих позиками. Англійські класичні економісти не зробили цього і беззаперечно засуджували борг. Пізні меркантилісти і нові кейнсіанці теж не зробили цього і надмірно вихваляли борг. По-друге, Леруа-Больє досліджував альтернативи: він не порівнював випадок з боргом та випадок без боргу за інших незмінних умов. Він повернувся у період, коли були альтернативи, а потім порівнював випадок з боргом з випадком без боргу.

Подальше дослідження потребує безпосереднього визначення понять державного боргу та зовнішнього державного боргу. Так, згідно статті 2 Бюджетного кодексу України державний борг визначається як загальна сума боргових зобов'язань держави з повернення отриманих та непогашених кредитів (позик) станом на звітну дату, що виникають внаслідок державного запозичення [7]. Аналогічне визначення державного боргу надано у статті 1 Проекту закону України «Про державний борг та гарантований державою борг» від 07.06.2011 [8], а в статті 4 Проекту закону зазначено, що державний борг складається з державного боргу в національній та іноземній валюті.

Фінансовий портал Мінфін визначає державний борг як сукупні боргові зобов'язання держави перед усіма кредиторами (юридичними та фізичними особами, іноземними державами, міжнародними організаціями та ін.), які складаються із заборгованості центрального уряду, регіональних та місцевих органів влади, а також боргів усіх корпорацій з державною участю, пропорційно частці держави в їх капіталі [9]. Тобто, дане визначення відрізняється від попередніх наданням переліку позичальників та кредиторів, що приймають участь у відносинах державного боргу, а також визначенням серед переліку кредиторів крім центрального уряду - місцевих органів влади та державних підприємств, що суперечить Бюджетному кодексу України.

Для порівняння, Центральне розвідувальне управління США визначає державний борг (public debt) як сукупність зобов'язань, які безпосередньо прийняті на себе державними органами (public bodies), такими як:

центральної (або федеральної) уряд; уряди штатів, провінцій, муніципалітетів, регіонів або інші місцеві уряди чи органи влади; корпорації або підприємства, які знаходяться у державній власності чи контролюються державою; інші економічні одиниці, які можуть вважатися державними або квазідержавними, а також сукупність зобов'язань, прийнятих на себе державними органами від імені приватних корпорацій або інших економічних одиниць [10]. Варто зазначити, що дане визначення включає до складу державного боргу місцевий борг та гарантований державою борг, хоча Бюджетний кодекс України та Проект Закону чітко розрізняють дані поняття. Тобто визначення державного боргу, що надається ЦРУ, є агрегованим і повністю або в певній своїй частині дає визначення поняття державного боргу будь-якої країни.

За визначенням Вахненко Т.П. державний борг - сума фінансових зобов'язань сектора загального державного управління, які мають форму договірних, стосовно внутрішніх і зовнішніх кредиторів, щодо відшкодування залучених коштів (одержаних товарів, виконаних робіт, наданих послуг) і виплати відсотків (чи без такої виплати) [11, с. 8].

В той же час, визначення зовнішнього, а також внутрішнього державного боргу у Бюджетному кодексі та Проекті закону України «Про державний борг та гарантований державою борг» не закріплено, хоча у Проекті Закону надано визначення державних внутрішніх та зовнішніх запозичень. Але у проекті Закону «Про державний борг України» 1229 від 20.05.2005 р. [12] надавалось визначення зовнішнього державного боргу як частини державного боргу, яка підлягає сплаті у валюті, іншій ніж гривня.

За визначенням фінансового порталу Мінфін зовнішній державний борг являє собою заборгованість держави за залученими з-за кордону коштами у вигляді позик і кредитів іноземних банків і міжнародних фінансових організацій, відсотків за ними, а також коштами, отриманими шляхом розміщення на міжнародних ринках державних цінних паперів [9].

За нашим визначенням зовнішній державний борг - це заборгованість органів загального державного управління перед урядами іноземних країн, міжнародними фінансовими організаціями, іноземними банками, а також нерезидентами в іноземній валюті, що включає основну суму боргу та відсотки, а також інші зобов'язання держави перед кредиторами, пов'язані з отриманням позик, в тому числі витрати на виконання умов отримання позики. Місце зовнішнього державного боргу в системі заборгованості держави представлено на рис. 1.

Зражевська Н.В. визначає зовнішній державний борг як важливу складову фінансової системи держави, одним з інструментів, через який держава може впливати на фінансову систему та управляти нею [13, с. 8]. На нашу думку, зовнішній державний борг є одним з найсуттєвіших інструментів впливу іноземних держав не лише на фінансову систему країни-позичальника, а й на її економічну систему взагалі, що безпосередньо загрожує економічній безпеці держави. В першу чергу даний вплив здійснюється шляхом встановлення обов'язкових до виконання умов отримання зовнішніх запозичень.

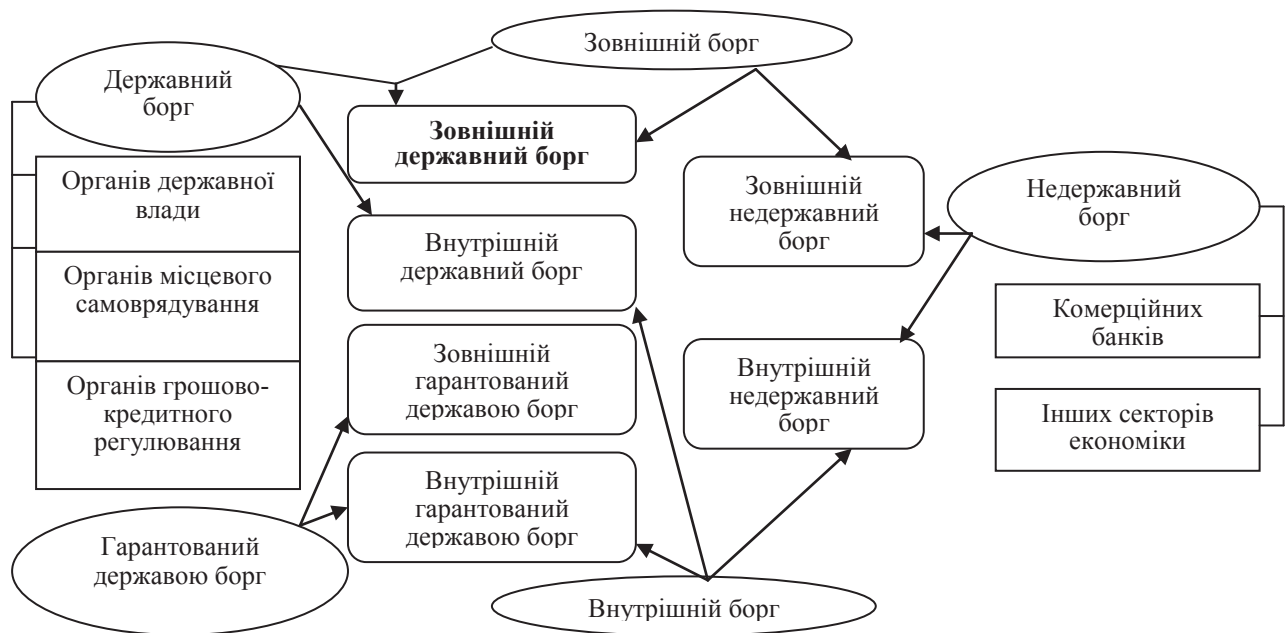

Рис. 1. Місце зовнішнього державного боргу в системі заборгованості країни

Для прикладу проаналізуємо деякі умови, пред'явлені МВФ Україні в 2014 році для отримання кредиту в розмірі 17 млрд. дол. США. В переліку умов представлено наступне:

- підвищити пенсійний вік. Ліквідувати право на достроковий вихід на пенсію [14]. В Україні дійсно існує проблема забезпечення виплат пенсій, але вона пов'язана в першу чергу не з кількістю пенсіонерів в країні, а з недоліками системи оподаткування;

- ліквідувати інститут спеціальних пенсійних допомог. Обмежити пенсії працюючим пенсіонерам. Встановити пенсійний вік офіцерам армії в 60 років [14]. Даний пункт, як і попередній, покликаний зменшити навантаження на пенсійний фонд України, дефіцит якого покривається за рахунок держбюджету;

- підвищити ціну на газ для муніципальних підприємств на 50%, в два рази для приватних споживачів. Збільшити вартість електрики на 40%.

Дозволити встановлення тарифів ЖКГ. Допустити зростання цін відповідно зростанню цін на газ. Збільшити акциз на бензин на 60 євро [14]. Дані заходи ніяк не можуть сприяти поверненню отриманих кредитів від МФВ і являються чисто політичними. Представники нафтогазового бізнесу США активно втручаються в паливну політику України, добиваючись розірвання контрактів з Газпромом на постачання газу з Росії та перехід на інші джерела постачання природного газу, в тому числі ті, які належать США. Підвищення цін на природний газ з боку Росії стало природною реакцією на неадекватну зовнішню політику України і не зумовлено економічними причинами;

- скасувати пільги та підвищити податки на транспорт на 50%. Не підвищувати прожитковий мінімум, балансувати соціальну ситуацію за рахунок точкових субсидій [14]. В Україні дійсно існує велика кількість пільг, але не всі вони нераціональні. Від рівня прожиткового мінімуму залежить величина пенсій та соціальних виплат, які відповідно не будуть підвищуватись. Це може призвести до неспроможності населення сплачувати зростаючі комунальні платежі та оплачувати власні витрати;

- приватизувати всі шахти і скасувати всі субсидії. Скасувати пільги для підприємств ЖКГ, транспорту та іншого. Скасування державної підтримки безкоштовного харчування, підручників [14]. Даний пункт викликає здивування. По-перше, держава втрачає ще одне джерело доходів – прибуток шахт, що навряд чи підвищить її платоспроможність. По-друге, захист найбідніших верств населення – одна з ключових вимог МФВ. По-третє, вимога скасування державної підтримки підручників навряд чи сприятиме підвищенню рівня освіти учнів та студентів;

- обмежити практику спрощеного оподаткування. Скасувати практику пільг по ПДВ у сільській місцевості. Зобов'язати аптеки і фармацевтів платити ПДВ [14]. Перший підпункт лише ускладнить діяльність малих підприємств. Другий - скоріше знищить сільське господарство України, ніж призведе до підвищення податкових надходжень. Третій – безумовно економічно вигідний, але ще більше знижує доступність ліків для населення, а, отже, призводить до погіршення здоров'я нації.

- скасувати мораторій на продаж землі сільськогосподарського призначення. Скасувати субсидії для виробників свинини і курятини [14]. Скасування мораторію на продаж землі – не економічне, а політичне рішення, яке призведе до купівлі української землі іноземними компаніями

за заниженими цінами. Скасування субсидій для виробників, які, до речі, існують в усіх розвинутих країнах, може призвести до банкрутства цілих галузей, в результаті чого продукцію доведеться імпортувати, що збільшить торговий дефіцит, скорочення якого – основне завдання країн-позичальників МВФ;

- обмежити надмірну оплату праці державних осіб [14]. Однозначно, додаткові пільги та великі пенсії депутатів та вищих посадових осіб потребують скорочення, адже справляють значний тиск як на держбюджет, так і на Пенсійний фонд України.

Після аналізу висунутих МВФ вимог виникає питання, яку мету переслідує Фонд. Як і будь-який кредитор, МВФ хоче бути впевненим у кредитоспроможності позичальника. Це досягається двома шляхами: різке зниження дефіциту державного бюджету, зазвичай до 3-4%, або скорочення імпорту та стимулювання росту економіки. У зв'язку з цим викликає подив відсутність серед пред'явлених Україні вимог заходів стимулювання розвитку економіки та зниження імпорту. Слід додати, що на думку експертів Світового банку (СБ) виконання Україною вимог МВФ може призвести до падіння рівня споживання та інвестицій у виробництво, що вплине на темпи росту економіки [15].

Другим не менш важливим фактором впливу на економіку та економічну безпеку держави виступає розмір зовнішнього державного боргу, який станом на 1 травня 2014 р. склав 27794,7 млн. дол. США, а розмір зовнішнього гарантованого державою боргу - 9062,4 млн. дол. США, що в сукупності склало 36857,2 млн. дол. США [16]. Оскільки на сплату зовнішнього державного боргу йде іноземна валюта, постає питання пошуку шляхів її надходження, яких існує два: отримання виручки від експортних операцій та запозичення. Якщо МВФ не запропонував для України жодних заходів, які би сприяли активізації її експорту та розвитку експортноорієнтованих підприємств, то залишається брати нові кредити для погашення попередніх. В результаті таких дій Україна потрапляє в борговий капкан, з якого лише один вихід – відмова від зовнішніх запозичень та розвиток економіки.

Третім фактором виступає сукупність умов погашення зовнішнього державного боргу. Кредит від МВФ надається на певний строк, під відсоток, а також сукупність додаткових заходів, покликаних підвищити кредитоспроможність країни в разі, якщо в неї виникли труднощі з оплатою.

Що ж змушує Україну вдаватися до зовнішніх запозичень? Для відповіді на це питання необхідно визначити чинники виникнення зовнішнього державного боргу. Так, Зражевська Н.В. поділяє фактори впливу на виникнення та зростання зовнішнього державного боргу на три групи:

1) фундаментальні, які роблять систематичний вплив на всю сукупність фінансових потоків державного бюджету чи значну їх частину (стійкий бюджетний дисбаланс, зміни політичної ситуації в державі, динаміка ключових макроекономічних індикаторів);

2) локальні, які роблять систематичний вплив на невелику групу фінансових потоків державного бюджету, як правило, взаємозалежних (динаміка цін на ключові експортовані товари, зміни податкових ставок, курсова політика держави і т.д.);

3) випадкові, характер впливу яких на фінансові потоки державного бюджету нестійкий і, найчастіше, непередбачений, а також явища, вплив яких на державний бюджет носить нерегулярний характер [13, с. 8-9]. На нашу думку, чинники формування зовнішнього державного боргу в загальному плані можна поділити на зовнішні та внутрішні (рис. 2).

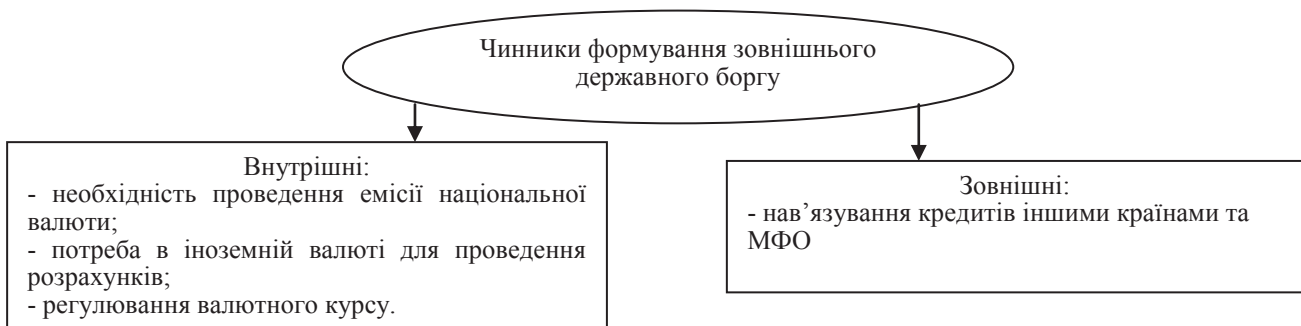

Рис. 2. Чинники формування зовнішнього державного боргу

До внутрішніх чинників відноситься дефіцит державного бюджету, необхідність емісії національної валюти та нестача іноземної валюти для проведення розрахунків та регулювання валютного курсу. До зовнішніх чинників відноситься політика іноземних держав та міжнародних фінансових організацій (МФО) по нав'язуванню зовнішніх запозичень країнам. Якщо казати точно, то зовнішній чинник – політика США по нав'язуванню країнам-реципієнтам казначейських зобов'язань, а також надання позик від імені Міжнародного валютного фонду (МВФ), Світового банку (СБ) МФО, ініціатором заснування яких виступили все ті ж США, а реалізаторами концепції створення стали відомий вчений-економіст Джон

Мейнард Кейнс та співробітник Міністерства фінансів США Гаррі Декстер Вайт. В результаті такої схеми зовнішньої фінансової діяльності США одні країни – тримачі казначейських зобов'язань США – кредитують Сполучні Штати та тримають на руках їх борговий тягар, а інші – позичальники МВФ, СБ та інших МФО - обслуговують їх борговий тягар, сплачуючи відсотки по отриманим позикам. Щоб пояснити, чому дана схема існує та як вона працює, необхідно уточнити відмінність механізмів грошової емісії в США та Україні, а також засади діяльності Національного банку України (НБУ).

Якщо уряду США потрібні кошти, вони випускають казначейські зобов'язання та казначейські облігації, на номінал яких Федеральна резервна система США (ФРС) друкує банкноти. Але казначейські зобов'язання випускаються під певний відсоток, тобто ФРС заробляє кошти на тому, що друкує банкноти для США. Валюта США набуває вартість лише тоді, коли стає чимось зобов'язанням, тому США постійно нав'язують країнам кредити через засновані ними МФО. В свою чергу, країни, щоб розрахуватись за свої кредити, повинні випустити в економіку реальний товар і тим самим надати або підтвердити, вартість долара.

В ситуації, коли в Україні виникає дефіцит державного бюджету, вона може вдатись до трьох заходів: провести емісію, здійснити запозичення на внутрішньому ринку (внутрішній борг) або здійснити запозичення на міжнародному ринку (зовнішній борг). Здавалося б, якщо Україна потребує національну валюту, вона може її надрукувати, але це не так. Згідно статті 4 Закону України «Про Національний банк України» [17] НБУ економічно самостійний та несе відповідальності за зобов'язаннями уряду, а стаття 54 Закону забороняє НБУ надання кредитів державі як в національній, так і в іноземній валюті. Крім того, НБУ працює за принципом «currency board» - режиму грошово-кредитної політики, при якій підтримується фіксований валютний курс національної валюти відносно іноземної. Це означає, що НБУ може надрукувати скільки гривень, скільки Україною отримано іноземної валюти у вигляді кредиту від МВФ або зароблено на зовнішніх ринках. Утворюється замкнене коло, коли Україна потребує надходження іноземної валюти, навіть якщо вона їй не потрібна.

Проведене дослідження дає підстави зробити наступні **висновки**:

- зовнішній державний борг - це заборгованість органів загального державного управління перед урядами іноземних країн, міжнародними фінансовими організаціями, іноземними банками, а також нерезидентами в

іноземній валюті, що включає основну суму боргу та відсотки, а також інші зобов'язання держави перед кредиторами, пов'язані з отримання позик, в тому числі витрати на виконання умов отримання позики;

- зовнішній державний борг є одним з найсуттєвіших інструментів впливу на економічну систему, що безпосередньо загрожує економічній безпеці держави. Даний вплив здійснюється шляхом встановлення обов'язкових до виконання умов отримання зовнішніх запозичень, що порушує самостійність проведення Україною економічної та соціальної політики. Так, серед вимог, висунутих МВФ Україні для отримання кредиту повністю відсутні заходи стимулювання розвитку економіки, що підвисло би кредитоспроможність України як позичальника. Величина та умови погашення зовнішнього державного боргу є не менш важливими факторами впливу на економіку та економічну безпеку держави;

- чинниками формування зовнішнього державного боргу є дефіцит державного бюджету, необхідність емісії національної валюти, нестача іноземної валюти для проведення розрахунків та регулювання валютного курсу, а також політика іноземних держав та міжнародних фінансових організацій по нав'язування зовнішніх запозичень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Hume, David. Writings on economics. Edited and introduced by E. Rotuein, London, Thomas Nelson and Sons Ltd, 1955, p. 95.
2. Hume, David, "Of Public Credit," Essays Moral, Political and Literary, Vol. I, New ed.; London, 1882, p. 366.
3. Smith, Adam. An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations, 1776, Book Five, Charter I. Part 1. [Електронний ресурс] – [Режим доступу]: <http://www.econlib.org/library/Smith/smWN.html>
4. Ricardo, David. On the Principles of Political Economy and Taxation. John Murray. 1821. Library of Economics and Liberty, p. 246. [Електронний ресурс] – [Режим доступу]: <http://www.econlib.org/library/Ricardo/ricP2.html>
5. Malthus, Thomas Robert. An Essay on the Principle of Population. John Murray. 1826. Library of Economics and Liberty. [Електронний ресурс] – [Режим доступу]: <http://www.econlib.org/library/Malthus/malPlong1.html>
6. Bastable, Charles. Public Finance. London: Macmillan and Co., Limited, 1917. Third edition. [Електронний ресурс] – [Режим доступу]: <http://www.econlib.org/library/bastable/bastbPF34.html#Bk.V,Ch.V>.

7. Бюджетний кодекс України// Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2010, № 50-51, ст. 572.
8. Проект закону України «Про державний борг та гарантований державою борг» № 8637 від 07.06.2011.
9. Фінансовий портал Мінфін [Електронний ресурс] – [Режим доступу]: minfin.com.ua
10. Guidance on Definition and Disclosure of Public Debt/ INTOSAI. [Електронний ресурс] – [Режим доступу]: http://www.issai.org/media/13000/issai_5421e.pdf
11. Вахненко Т.П. Державний борг України та його економічні наслідки /Т.П. Вахненко. – К.: Альтерпрес, 2000. – 152 с.
12. Проект закону України «Про державний борг України»: № 1229 від 20.05.2005 р.
13. Зовнішній державний борг у фінансовій системі України [Текст]: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.04.01/ Зражевська Наталія Вікторівна; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. - К., 2006. - 20 с.
14. 10 требований МВФ, которые потрясли Украину. [Електронний ресурс] – [Режим доступу]: <http://kr.ua/economics/442194-10-trebovaniy-mvf-kotorye-potriasly-ukraynu>
15. Требования МВФ отрицательно скажутся на экономике Украины – Всемирный банк. [Електронний ресурс] – [Режим доступу]: <http://korrespondent.net/business/economics/3347030-trebovaniya-mvf-otrytsatelno-skazhutsia-na-ekonomyke-ukraynu-vsemirnyi-bank>
16. Міністерство фінансів України [Електронний ресурс] – [Режим доступу]: www.minfin.gov.ua
17. Закон України «Про Національний банк України»: № 679-XIV від 20.05.1999 р.